

הרב נפתלי בר אילן

טיפול פסיכולוגי וכיבוד הורים*

ראשי פרקים:

- א. תוכחה להורים והפרשתם מאיסור
- ב. תביעה בבית דין נגד הורים
- ג. לשון הרע על הורים
- ד. נאמנות של פסיכולוג
- ה. פסק הרב יצחק זילברשטיין
- ו. פסק הרב אליעזר מלמד
- ז. טובת ילדים היא גם טובת הוריהם
- ח. הסכמת הורים לטיפול
- ט. מצבים בהם גם הרב זילברשטיין מתיר טיפול זה
- י. מסקנות
- יא. מכתבו של הרב אביגדר נבנצל

שאלה: במקרים שבהם פסיכולוג מאבחן שהמטופל סובל מתפקוד לקוי, כעס עצמי, שנאה עצמית, חוסר הערכה עצמית קיצוני או דכאון שמקורם בהתנהגות הרסנית מצד אחד מהוריו או משניהם, הטיפול מחייב להביא את המטופל להבנה שבעיותיו וסבלו נובעים מהתעללות ההורים בדרגה זו או אחרת. במצבים מסוימים הפסיכולוג אף מוצא לנכון לעודד את המטופל לתת ביטוי לכעס הבלתי מודע שיש לו כלפי הוריו. יש והפסיכולוג מנחה את המטופל להוכיח את הוריו על התנהגותם. האם דרכי טיפול אלו מותרות על פי ההלכה?¹

א. תוכחה להורים והפרשתם מאיסור

השו"ע פוסק: "ראה אביו שעבר על דברי תורה, לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו, והוא יבין בעצמו ולא יתבייש"².

כותב בעל אור החיים הק': "נראה דדוקא אם כבר עבר ועשה מעשה דמאי דהוה הוה, אי נמי דאפי' בעודו עושה אם יאמר לו כך ממנע ולא עבר, אבל אי לא ממנע באמור לו כך כתוב בתורה ולא שת לבו גם לזאת צריך למונעו בכל אשר תמצא ידו לעשות בכוחו; דהא גם להרמב"ם דאמר דצריך

* תודתי נתונה לפסיכולוגים הקליניים, ד"ר שניאור הופמן וד"ר בנימין סורוצקין על עזרתם.
 1. ראה ספר **אסיא ח**, הרב יצחק זילברשטיין, טיפול פסיכולוגי: פיקוח נפש, איסור רכילות ומצות כיבוד הורים, עמ' 205-211. (תשובה לגב' ציפורה שני, מנהלת השירות הפסיכולוגי, המחלקה לחינוך, עיריית בני ברק); הרב אוריאל בנר, גדרי מצוות כיבוד הורים והשלכותיהם על טיפול פסיכולוגי. **ספר אסיא יב** עמ' 319-325. -- העורך.
 2. שו"ע יו"ד רמ"א.

לכבד אביו רשע עיין מ"ש בס' י"ח דהטעם הוא דתלינן שמא הרהר בתשובה וספקא לחומרא במילי דאורייתא אבל בכה"ג דליכא האי טעמא כיון שהוא בשעת מעשה פשיטא דפקע ממנו חיוב דכבוד ואי ליכא איניש אחרינא דמנע לאבוה מלעשות עבירה צריך למונעו עד הכאה דאין כבוד נגד כבודו ית' ³.

הרמב"ם פוסק: "עד היכן הוא כיבוד אב ואם אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק"⁴, ופוסקים אחדים מבארים שלדעת הרמב"ם אסור לצער את ההורים ולכעוס עליהם אפילו כדי למנוע אותם מלעבור על איסור תורה⁵. כן כותב גם ספר החינוך: "שלא יכה הבן האב והאם. ואפילו אם הם יכו אותו הכאה רבה בכל זמן שלא ישאו נפשם להמתו, שנאמר 'ומכה אביו ואמו מות יומת' ⁶".

במבט ראשון נראה, שהרמב"ם לפי דעת פוסקים אלה וכן ספר החינוך אינם סוברים כדעת אור החיים הק', אולם נראה שקיימות שתי דרכים בהן ניתן לישב את דברי אור החיים הק' עם דבריהם.

א. הרמב"ם פוסק: "הרואה חברו שחטא... מצוה להחזירו למוטב... ויודיענו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא"⁷. מאחר וקיים חשש שבן פגוע מוכיח את הוריו לא משום שהוא רוצה בטובתם, אלא רק כדי למנוע את הפגיעה בו עצמו, אסור לו להכלים את הוריו ובודאי שלא להכותם⁸. אור החיים הק' מדבר על אב העומד לעבור עבירה שבין אדם למקום, או עבירה שבין אדם לחברו אך לא כלפי בנו. במקרה כזה ברור לחלוטין שכוונת הבן היא אך ורק לטובת אביו והוא מצווה להפרישו מאיסור אפילו אגב הכלמתו או הכאתו⁹.

כעין חילוק זה מצאנו בספר חרדים: "דמצות הוכח תוכיח היא נחלקת לשתיים, חד במי שחטא לו חברו, דמצוה עליו שלא ישטמנו בלבו כמדת הרשעים אלא יאמר לו מדוע עשית כך לי, ובה מצוה לשתוק אם יודע בו

3. ראשון לציין על שו"ע שם.

4. רמב"ם ממרים ו ז.

5. שו"ת מהר"ם מלובלין קלו. וראה ביאור הגר"א על שו"ע יו"ד רמ אות יח וחזו"א יו"ד קמט אות ב. לא כל הפוסקים מסכימים לפירוש זה בדעת הרמב"ם, ראה לח"מ ומל"מ על הרמב"ם; שו"ת חתם סופר יו"ד רכט, ועוד. וראה הערה 68.

6. חינוך מצוה מח.

7. רמב"ם דעות ו ז.

8. ראה ים של שלמה בבא קמא ג ט: "... כל בר ישראל יכול להכות חברו, כדי לאפרושי מאיסורא... ודוקא באדם מוחזק לכשרות, שידוע שלשם שמים עשה, והוא אדם חשוב ומופלג, אבל בסתמא דאינישי לאו כל כמיניה דאם כן לא שבקת חי לכל בריה וכל אדם ויק ילך ויכה חברו על דבר הוכחה...".

9. ראה תוס' קידושין לב א ד"ה רב יהודה, שפשיטא לבעלי התוספות שבשעה שמקיימים מצות תוכחה לאב, או מפרישים אותו מאיסור מותר להכלימו.

שלא יקבל... ומצוה שנית בהוכח תוכיח, הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, ובה חיב להוכיחו אפילו מאה פעמים עד שיכהו"¹⁰.

ב. הרמב"ם והחינוך עוסקים במקרה של פגיעה חד פעמית שאינה חמורה, אולם כאשר האב דש בעבירה, והפגיעה בבנו גם אם היא אינה חמורה, חוזרת על עצמה, או שהיא פגיעה חד פעמית חמורה מאד, והאב מתעלם מתוכחה הנעשית בדרך כבוד, רשאי הבן אף להכלימו ולהכותו"¹¹.

ב. תביעה בבית דין נגד הורים

הרמב"ם פוסק: "... אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויתעלם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול. והמכה בנו גדול מנדין אותו שהרי הוא עובר על ולפני עור לא תתן מכשול"¹². ספר חסידים כותב: "... שלא יכעיסו את הבן כל כך שלא יוכל להתאפק עד שימרוד בהם"¹³. הרב קרליץ פוסק: "המכה לבנו גדול, שעובר האב משום ולפני עור אינו דוקא על גופם של ילדיו, דישנם הכאות שהם בנפש הילד, כשמזיקים לילד או שמתערבים בחייו של הילד באופנים שאין בזה משום חינוך ותועלת, שישנם אופנים שיש לדון בזה שהאב והאם מכשילים את בנם בלאו דלפני עור"¹⁴.

הפוסקים דנים בשאלה האם בן רשאי לפנות לבית דין בתביעה שהוריו עוברים על הלכה זו. הרמב"ם אמנם פוסק שמנדים את המכה את בנו אולם אינו כותב האם הבן עצמו רשאי לפנות לבית דין וליזום את נדויו אביו"¹⁵. המהר"ם מלובלין מבין שלדעת הרמב"ם האיסור לצער הורים כולל גם איסור תביעה בבית דין"¹⁶. הרמ"א סובר אחרת ופוסק בפירושו: "עד היכן

10. **ספר חרדים** מז ב. ראה סמ"ע חו"מ תכא, כח. ראה עין איה ברכות פרק ו, אות כב, ואכמ"ל.
11. ראה תוס' קידושין לב א ד"ה רב יהודה. וראה ספר חסידים (מרגליות) תקפד: "מעשה באחד עשיר שאמר לבנו קח אשה פלונית ואני אתן לך כך וכך. לקחה ולא רצה ליתן. אמרו לו התבענו לדין לפי שאינך יכול ללמוד מפני שאתה טרוד במזונות אמר איך אצער את אביו... ועוד לא יתכן שיתגלגל שבועה על אביו כאלו גורם קללה לאביו ואי נפשך לומר בעושה מעשה עמך אין זה ידוע לבני אדם לכך לא אצער את אביו". משמע, שאם שהעבירה ידועה ברבים, מותר לתבוע את אביו לדין ואף להכלימו בפרהסיא.
12. רמב"ם ממרים ו ח-ט.
13. **ספר חסידים** (מרגליות) תקסה.
14. **חוט שני**, הרב קרליץ, הלכות יום טוב וחול המועד, בני ברק תשס"ה, קונטרס בהלכות כיבוד אב ואם על שו"ע יו"ד רמ אות כב.
15. נ"ל, שמנדים את האב גם אם הבן מוחל לאביו, וזאת משני נימוקים. א. חכמים אסרו על אב להכות את בנו גדול. ב. חכמים אינם מקבלים תקנות המביאות לידי קלקול ולכן לא מסתבר שחכמים תקנו שעונשו של אב יהיה תלוי במחילת בנו. כאשר אב נוהג שלא כדין רשאי הבן שלא למחול, ואין לפתוח פתח להעמיד את הבן בלחצים.
16. שו"ת **המהר"ם** קלו. המהר"ם סובר, שהרמב"ם לא הכריע האם כבוד הורים הוא משל אב או משל בן, ולכן פוסק לנהוג למעשה כדין שנוהגים בכל ספק בדיני ממונות. אי לכך, בן אינו חייב לממן מכספו את צרכי ההורים, אך אם האב משחית את רכוש בנו, אסור לבן לתבוע את הנוק.

כיבוד אב ואם, אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים, לא כלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם... אבל יוכל לתבעו לדינא¹⁷.

הכתב סופר דן בדברי המהר"ם מלובלין ומקשה עליו מפסק הרמב"ם בהלכות ממרים הקובע שבן רשאי לתבוע את הוריו לדין ואף לדרוש להשביעם¹⁸. כדי לתרץ קושיה זו מחלק הכתב סופר בין שני מקרים. האחד בו ההורים טוענים שהתנהגותם אינה חורגת מהמותר ואז אסור לבן להכלימם ובכלל זה לתבעם לדין, והשני בו ההורים עצמם מודים שהם נוהגים שלא כדין ולפיכך דינם כדין הורים הדינים בעבירה שאין מצוה לכבדם ומותר להכלימם ולתבעם לדין¹⁹.

וממה שפוסק הכתב סופר בכל הנוגע לכבוד תלמיד לרבו, ניתן להסיק שלדעתו מותר לבן לתבוע את הוריו אפילו במקרה של ספק²⁰.

השו"ע פוסק מה היא הדרך על פיה יכול בית הדין להחליט כאשר יש טענות הדדיות בין בני זוג ואין עדים וראיות: "... טען הוא שאינה עושה, והיא אומרת שאינה נמנעת מלעשות, מושיבין אשה ביניהם, או שכנים"²¹. החלקת מחוקק מנמק מדוע בית הדין אינו דורש שהנתבע ישבע ויפטר, כמקובל בדיני ממונות: "... דאם כן בכל עת ובכל שעה יהיה עסק שבועה ואין שלום בבית וע"כ האמינו לאשה היושבת ביניהם אף על גב דאשה פסולה לשאר עדיות..."²².

בדומה לכך, כאשר בן תובע את הוריו לדין בטענה שהתנהגותם חורגת מן המותר, על בית הדין למנות אדם אשר יכין חוות דעת על מערכת היחסים ביניהם. כיום פסיכולוג, בהיותו איש המקצוע המומחה בתחום, הוא זה אשר אמור ללמוד את מערכת היחסים הזו ולתת חוות דעת, שעל פיה בית הדין יחליט כיצד להתייחס לתביעת הבן²³.

17. שו"ע יו"ד רמ ח וראה ש"ך על יו"ד רמ ס"ק ד; שיירי כנסת הגדולה טור רמ אות ד.
18. שו"ת כתב סופר יו"ד קז.
19. כעין חילוק זה ראה ט"ז על שו"ע יו"ד שלד ס"ק כא. וראה אחיעזר ד מב: "בדבר שאלתו, אם אב המסרב לדין, אם בנו יכול להזמינו לערכאות... והורה מעכ"ת דרשאי דלכאורה יפה הורה... דמסרב לב"ד הוי אינו עושה מעשך עמך...".
20. ראה שו"ת כתב סופר יו"ד קז.
21. שלחן ערוך אבן העזר הלכות כתובות סימן פ סעיף טז. וראה שו"ע חו"מ יא א.
22. חלקת מחוקק שו"ע שם ס"ק כח.
23. ראה, לדוגמא, פסקי דין רבניים חלק יא עמוד 157: "אין מקום היום לפס"ד בשאלת החזקת הילדים ועל הצד המעוניין לפתוח תיק תביעה בזה, ורק לאחר שמיעת טענות הצדדים והוכחותיהם וקבלת תסקירים ממומחים לדבר: רופא פסיכולוג ועובדת סוציאלית, על טובת הילדים, אם אצל אביהם או אצל אמם או במוסד... רק אז ידון ביה"ד ויפסוק בשאלת החזקתם לפי הממצאים שיהיו לפניו". ראה הרב דייכובסקי, "מתשובותיו של רב לרופא", תחומין יז עמ' 334, שבמקרה של תביעה על רשלנות רפואית ראוי שבית הדין ימנה רופא בעל מומחיות באותו תחום כדי להכריע עם מי הצדק.

ג. לשון הרע על הורים

החפץ חיים פוסק בהלכות לשון הרע: "... אם כוונתו בסיפורו להפג את דאגתו מלבו הוי כמכוון לתועלת על להבא ולפי זה מה שאמרו ז"ל דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים קאי גם על עניין כזה אך שיזהר שלא יחסרו שאר הפרטים שבסעיף זה"²⁴. משמע, שאין איסור לשון הרע בשיחה עם פסיכולוג.

אמנם עונשו של מי שפוגע בהוריו חמור מעונשו של מי שפוגע בזולתו, אולם בתנאים ונסיבות שבהם אין מנוס מלפגוע במי שעובר עבירות מותר גם לפגוע בהורים. לכך מצאנו כמה ראיות.

א. כותב ספר חסידים: "אם רואה אדם שמפקידים ביד אביו או אמו או רבו והוא מכירם שלא יעשו נאמנות אם המפקיד חכם והגון יאמר לו שלא יתן בידם ויגלה לו האמת... ואל יאמר על אביו ועל אמו ועל רבו רשע הוא אלא לטובים יאמר האמת"²⁵.

ב. אור החיים הק' פוסק שכדי להפריש מאיסור מותר לבן לפגוע אפילו באביו אם אין מנוס מכך, והרב חיים שמואל גוטייניו מוסיף: "... יש להביא ראיה לדינו ממ"ש בערכין דף טז ע"ב וז"ל, עד היכן תוכחה... והשתא בהיא דיהונתן עם שאול אביו, דראה דמפני הרוח רעה שהי"ל לשאול, היה רוצה להמית את דוד על לא חמס בכפיו, ונכנס יהונתן למחות ביד אביו כשאר כל אדם כיון שהיה רוצה לעבור על דברי תורה בלתי טעם... ובן אצל אביו ושאר כל אדם... שוים הם..."²⁶.

ג. כאשר החפץ חיים מונה את האיסורים עליהם עובר כל מי שאומר לשון הרע על הזולת, הוא מציין את האיסורים הנוספים עליהם עובר בן האומר לשון הרע על אביו²⁷, אולם כאשר הוא דן במקרים שבהם מותר לומר לשון הרע על הזולת, אין הוא מציין שהתרים אלה אינם חלים על לשון הרע על הורים. משמע שלדעתו גודרי לשון הרע על הורים הרי הם כגודרי לשון הרע על שאר כל אדם.

ד. ד"ר בנציון סרוצקין, פסיכולוג ירא שמים ותלמיד חכם המוכר היטב וגר בארצות הברית, מצטט דברים ששמע מפי הרב דוד קאהן, המשיב לשאלות שמפנים אליו פסיכולוגים יראי שמים²⁸. הרב קאהן מצטט את הגמרא במסכת סנהדרין: "דאיבעיא להו: בן מהו שיקזו דם לאביו? רב

24. חפץ חיים לשון הרע י יד בהגה. וראה שם כלל י ג.

25. ספר חסידים (מרגליות) סימן אלף פז.

26. ערך כסף, ירושלים תשס"א ערך תוכחה.

27. חפץ חיים עשין י.

28. Ben Zion Sorotzkin, Psy.D., "Honoring parents who are abusive", Child and Domestic Abuse: Torah, Psychological, & Legal Perspectives, by D. Eidensohn & B. Shulem, Emunah Press, 2010, Vol. 1, pp. 113-131.

מתנא אמר: 'ואהבת לרעך כמוך'...²⁹, ומבאר רש"י ד"ה ואהבת לרעך כמוך: "לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו". הרב קאהן מוכיח מדברי רש"י, שפשיטא לגמרא שמה שמותר לעשות לזולת מותר גם לעשות להורים³⁰.

ד. נאמנות של פסיכולוג

פוסק בעל ערוך השלחן: "כתיב 'ורפא ירפא' מכאן שנתנה תורה רשות לרופא לרפאות כלומר שלא תאמר כיון דחכמת הרפואה היא אומדנא בעלמא א"כ שמא יקלקל לזה נתנה התורה רשות לרופא לרפאות וכיון שנתנה רשות ממילא שחובה עליו לרפאות ומיהו אסור להתעסק ברפואות אלא אם כן הוא בקי ויש לו רשות מבית דין..."³¹. הרב זילברשטיין פוסק שכיום רשיון ממשרד הבריאות לעסוק ברפואה הרי הוא כרשות בית דין³². במדינת ישראל קיים גם פיקוח ממשלתי על עבודת הרופאים. רופא המועל בתפקידו בכל צורה שהיא עלול להתבע לדין, להענש בחומרא ואף לאבד את רשיונו.

מצאנו דעות שונות בפוסקים לגבי נאמנות של רופאים בשאלות שאין בהן פיקוח נפש³³. כמו כן, הפוסקים חלוקים בשאלה האם ניתן להתיר איסורים על סמך חוות דעת של רופאים שאין לה סימוכים במחקר מדעי אלא נובעת מנסינים ומחשיהם הקליניים³⁴. לדעת ערוך השלחן: "דכיון שנתנה התורה רשות לרופא לרפאות נתנה לו התורה נאמנות בכל מה שיאמר"³⁵.

האגרות משה פוסק כדעת ערוך השלחן: "הנה בדבר בעל שלא היה לו כח גברא ואי אפשר היה להשיג ממנו גט, אם נתברר שהוא אמת, ודאי הוא מום גדול כזה שיש מדינא לבטל הקידושין... אבל יש לנו עדותו של הרופא ד"ר פרס שהיו אצלו הבעל והאשה וחמותה חמשה ימים אחרי החתונה ואמרה בפני הבעל שאינו יכול לבעול וגם שהבעל עצמו אמר שאין לו כח גברא כלל... ובקשוהו שיטפל ברפואתו, וזה קרא מתוך הפנקס שדרך הרופאים לכתוב תיכף בבוא החולה אצלו על מה בא ואיך היה מצבו. ונראה פשוט שאף אם הרופא הוא כזה שאינו כשר לעדות, יש לסמוך על מה

29. בכלי סנהדרין פד ב.

30. בשונה משאר כל האיסורים שבין אדם לחברו, המקלל אביו והגורם לו חבלה עונשם מיתה. לכן מסתבר, שאותם אמוראים האוסרים לבן להוציא קוץ מאביו מחשש שיגרום לו חבלה בשגגה תוך כדי הפעולה, אינם חולקים על הסברא של רב מתנה, כשהיא נוגעת לשאר האיסורים, ובכללם לשון הרע. וראה שאילתות דרב אחאי גאון שאילתא ס' העמק שאלה יא; מרגליות הים סנהדרין שם; עינים למשפט על סנהדרין שם; בירור הלכה על סנהדרין שם.

31. ערוך השלחן י"ד שלו א-ב.

32. ראה שושנת העמקים עמ' מא.

33. ראה בהרחבה אנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך נאמנות הרופא.

34. ראה שם.

35. ערוך השלחן י"ד קפז סט.

שכתוב בפנקסו, דכיון שהוא דרך הרופאים מצד אומנותם כדי שידע בעבור איזה זמן מה נעשה בהטפול בו, שלכן הוא מוכרח מצד אומנתו לכתוב האמת על מה הוא בא, וממילא הוא בחזקתו דלא מרע אומנתו... והוא עוד יותר מסתם החזקה שהרי בכתבת שקר יפסיד לעצמו והיה לו יותר טוב שלא לכתוב כלל...³⁶.

האגרות משה אינו דן בדעות השונות של הפוסקים שקדמו לו, ואפילו אינו מזכירן. מסתבר, שזאת משום שאין לדמות כלל וכלל את הרפואה כיום עם זו שלפני מאה שנה, ואין לדמות את סדרי הנהלים כגון רישוי ובקרה, חובת רישום ושימור נתונים³⁷.

פשיטא, שפסיקות אלה חלות גם על פסיכולוגים ופסיכיאטרים בעלי רשיון³⁸, בהיותם רופאי נפשות³⁹.

ה. פסק של הרב זילברשטיין

פוסק ספר חרדים: "... מציינו כבוד בלב דכתיב מי יגור באהליך כו' נבזה בעיניו נמאס והיינו עיני השכל שיחשוב האדם בלבו כי הוא נבזה ומאוס ונקלה וסיפיה דקרא ואת יראי ה' יכבד ואם הכבוד בדברים ובמעשה בלבד ולא בלב הרי משה אותם לו שהם נבזים ומאוסים בעיניו כמוהו רק מכבד אותם בפה מפני שהש"י צוה אלא על כרחך הכי קאמר ואת יראי ה' יכבד בעיניו שירמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ שזהו עיקר כבודם ומתוך כך ודאי יכבדם בדבור ובמעשה..."⁴⁰.

פוסק ערוך השלחן: "הכיבוד והמורא שני עניינים הם כיבוד הוא ענייני מעשים בפועל כמו להאכילו להשקותו וכיוצא בזה כמו שיתבאר והמורא הוא יראת המעלה דמורא הוא בלב ולכך כל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך והנביא אמר בפיהם ובשפתם כבדוני ולבם רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כלומר שאין היראה כלום וכל דבר שיש בזה העדר הכבוד עובר על איש אמו ואביו תיראו וכ"ש כשמבזה אותם בדברים"⁴¹.

36. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ג סימן מח.

37. על ההשלכות שיש להתקדמות הרפואה על ההלכה ראה, למשל, שיעורי שבט הלוי הלכות נדה סימן קפז אות ה: "... מה שכבר הועיל בכל העולם יש לסמוך, וכזריקה למניעת דם דניסו והוועיל בין בגוים ובין בישראלים, וכן עושים הכל ע"י צילום או בהבחנה במראה ושאר מכשירים... כל כה"ג אפשר לסמוך על הרופאים". וראה טהרת הבית סימן ה אות יב: "אכן בזמנינו זה עם התפתחות הרפואה עם מכשירים מתוחכמים וחדשים, וצילומים מדויקים, יש לנו כר נרחב להקל בדינים אלה".

38. ראה חוק הפסיכולוגים תשל"ז 1977 סעיף 2.

39. ראה הרב נפתלי בר אילן, "רבנים כפסיכולוגים", תחומין כט תשס"ט עמ' 328-323.

40. ספר חרדים מצות עשה א לה.

41. ערוך השלחן י"ד רמ ח.

בתשובה מניסן תשמ"ג מצטט הרב זילברשטיין את ספר חרדים ואת ערוך השלחן, ועל פיהם פוסק הלכה למעשה שאסור לפסיכולוג לגרום למטופל לכעוס בלבד על הוריו: "הרי שאסור לנו לבזותם בלב, אלא חייבים לירא מפני מעלת ערכם. שמלך מלכי המלכים צוה לירא מפניהם. וחייבים לחשוב ולהפעיל את הדמיון כאילו הם 'גדולי ונכבדי ארץ' ולחזר אחרי מעלותיהם ולהתעלם מחסרונותיהם... אלא שבענייננו יש מקום לכאורה להתיר לכעוס בלב על ההורים, משום שמטרת המחנך היא לא להשפיל את כבוד ההורים, אלא אדרבא, כוונתו להוציא מלב הבן את המרירות, הנמצאת בו, וזאת כדי שבסופו של דבר יוכל לכבד את אביו ואמו... ומצינו דוגמא לכך בספר פרי השדה... שהסירוס למטרת חיזוק הרחם מותר... אולם יש לחלק בין הדברים. שבסירוס האשה האיסור הוא לבטל את כח ההולדה, ולכן מאחר וכח ההולדה לא מתבטל אלא משתפר, אין בזה איסור. אולם שונה הדבר בענייננו, שלא התוצאה אסורה, כי אם עצם מעשה הביזוי של האב והאם ולא מצינו שמותר לעבור עבירה כדי לקיים מצוה"⁴².

בתשובה בשנת תמוז תשמ"ג פוסק הרב זילברשטיין: "אסור בשום אופן להעלות את חלקם של ההורים למודעות הילד, כי יש בזה עוון 'ארור מקלה אביו ואמו' ואין להתרפא באיסורים"⁴³.

דברי הרב זילברשטיין צריכים עיון. לא יתכן לומר שכוונת ספר חרדים וערוך השלחן היא שעל בנים להתעלם מכל חסרון שהוא של הוריהם. הרי כבר התורה והנביאים למדו אותנו שגדולים שבגדולים עשויים לחטוא. חסרונות הגורמים לפגיעה בזולת, ובכלל זה בבנים, מביאים לידי עבירה, והתורה מצוה להגיב על פי גדרי מצות תוכחה והפרשה מאיסור הן לעבירות של הזולת והן לאלה של הורים. הרמב"ם עצמו מדגיש שמצוה להחזיר למוטב לא רק מי שחוטא, אלא גם מי שיש לו חסרונות: "הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב..."⁴⁴. יתר על כן. לעיתים התנהגות שלילית של ההורים נובעת מהפרעות אישיות או אפילו מחלות נפש, וראוי שהבנים יתנו דעתם עליהן. בכל מקרה, מאחר ודרכם של בנים לחקות את הוריהם עליהם להכיר כל התנהגות שלילית של הוריהם ולהבינה, כדי שלא יושפעו באופן תת מודע ויאמצו גם הם לעצמם, חלילה, תכונות שליליות"⁴⁵.

42. **שעורי תורה לרופאים** ד רסז עמ' 393-394. וראה שו"ע יו"ד רמ"א ובנו"כ.

43. **שעורי תורה לרופאים** ד רסז עמ' 407.

44. רמב"ם דעות ו ז. וראה רמב"ם תשובה ז ג.

45. ראה בבלי יבמות סג ב: "... מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק בריה: 'זמוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים', ואמר לו: כגון מאן? - ואמר לו: כגון אמך! " וראה רבי יעקב קמינצקי עמ' 404: "החינוך - מעל לכל - מוחדר על ידי דוגמא אישית, כך נהג ר' יעקב לומר, בצטטו את הגמרא בסוף מסכת סוכה (נו ב) שותא דינוקא בשוקא או דאבוהא או דאימיה (רש"י - מה שהתינוק אומר בשוק שמע או מאביו או מאמו). עוד טרם יודעים

נראה על כן, שצריך להבין את דברי ספר חרדים באחד משני אופנים. האחד על פי הסברו של הרב זלמן נחמיה גולדברג לדברי ספר חרדים: "... ועל זה תמה כת"ר אם אין הדבר אמת אין יתכן שידמה אדם מה שאינו אמת. ולענ"ד נראה שכך היא המדה. כמו שאדם מכבד למי שיש לו שררה כמו מלך ושר ושאר שררה חשובה, ואף שבעלי השררה אינם חכמים ויש חכמים גדולים מהם מכל מקום אדם מכבדם מחמת שררותם, כך חייב אדם לכבד אביו ואמו מחמת שהם אביו ואמו... שכבוד אינו ענין אמיתי אלא הרגש של בני אדם. לכן צריך אדם להרגיש שמי שעשו לו הטובה הגדולה ביותר הם אביו ואמו שהביאו אותו לעולם הזה"⁴⁶. השני, על פי מש"כ הרב חיים שמואלביץ בספרו שיחות מוסר: "וחייב הבן למצוא באביו תכונות מסוימות בהן הוא מצטיין יותר מכל אחד זולתו והריהו בהן גדול הדור"⁴⁷.

אם כן, לפי דברי הרב שמואלביץ והגרז"ן, מותר לפסיכולוג כאמצעי טיפולי להביא למודעות המטופל שהוריו הם אלו שגרמו למצוקותיו, ולעודדו להביע כעס עליהם. אין לחשוש שיש בכך איסור לשון הרע שהרי זה לצורך הטיפול בלבד, ומותר הן לבן והן למטפל לשוחח בגלוי ובאופן מפורט על התנהגות ההורים⁴⁸.

יש להדגיש שההתר לנקוט באמצעים טיפוליים הגורמים לבן להקלות את אביו אינו מבטל את כל חיובי מצות כיבוד הורים – "... מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ויתננו לו בסבר פנים יפות..."⁴⁹.

פסיכולוג ירא שמים דואג לכך שהתהליך הטיפולי יאפשר למטופל להמשיך לכבד את הוריו בדרכים האפשריות. ד"ר סורוצקין, שהוא בעל ידע ונסיון רב בתחום טיפולי זה כותב, שאין הוא מאמין שקיים פסיכולוג ראוי לשמו המעודד "השמצת" הורים. לדעתו, כאשר פסיכולוג מביא את המטופל לידי מודעות לכעסו שהודחק במשך השנים שבהן רגשותיו לא זכו להכרה, ושבהן היה תחת ביקורת ויתכן אף השמצות, הרי הוא נוקט בדרך זו כאמצעי לסייע למטופל להבין את התופעות מהן הוא סובל ולמתן את הביקורת העצמית המופנמת שלו. ד"ר סורוצקין טוען, שרוב הפסיכולוגים הנוקטים

הם לדבר, כבר סופגים הילדים את המידות בהן הם מבחינים בביתם".
 46. חוברת **קשוח** ה עמ' 5. וראה הרב אוריאל בנר, "גדרי מצוות כיבוד הורים והשלכותיהם על טיפול פסיכולוגי", **אסיא** סג-סד עמ' 100. כיו"ב מצאנו שמצוה לכבד אפילו מלך רשע, ראה משטר ומדינה בישראל על פי התורה מהדורה שניה עמ' 996-997.

47. שיחות מוסר תשל"א כב. יש להעיר, כי הרב שמואלביץ אינו מזכיר כלל את ספר חרדים. נ"ל שהבן עשוי לחשוב על מעלות ההורים גם מתוך לכתלי הבית, בהתנהגותם שבין אדם לחברו או בין אדם למקום. וראה הרב אוריאל בנר, "גדרי מצוות כיבוד הורים והשלכותיהם על טיפול פסיכולוגי", **אסיא** סג-סד, הערת עורך בעמוד 100.

48. ראה הערה 27.
 49. שולחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד אב ואם סימן רמ ד. וראה **פחד יצחק**, יום הכפורים מאמר כ עמ' קפג.

בגישה זו עושים זאת רק כהקדמה לעידוד המטופל לבניית מערכת יחסים יותר הוגנת ופתוחה עם הוריו. לדעתו, "הגנה" על הורים מרגשות הטינה של בנם מטיבה עמם לטווח קצר בלבד, ורק מסייעת לקיים חזות שטחית או אשליה של מערכת יחסים במחיר בריאות הנפש של הבן⁵⁰.

ו. פסק של הרב אליעזר מלמד

לאור כל זאת, קשה לקבל גם את הפסק של הרב אליעזר מלמד הכותב: "... טיפול זה... אסור להשתתף בו מפני שהוא מנוגד למצוות התורה. וכמו שאין אדם רשאי לגנוב או לרצוח כדי להקל על סבלו, כך אסור לו לעבור על מצוות כיבוד הורים כדי להקל על סבלו"⁵¹.

בנוסף לכך, קשה לקבל את מסקנותיו של הרב מלמד בשל ביקורת שיש לו על פסיכולוגים. הוא כותב: "פסיכולוגים רבים נוטים כיום לתלות את הבעיות של המטופל בהוריו, שלחצו עליו, כעסו עליו ואף היכו אותו. במילים אחרות – 'התעללו בו'. וכיוון שהמטופל נחשב לקרבן של הוריו, ממילא ברור שהוא אינו אשם בבעיותיו. מצפוננו יכול להיות נקי, הוא יכול להשתחרר מהמועקות שלו. ההורים הם שאשמים בכל הצרות והבעיות שהוא מעולל לעצמו ולסביבתו..."⁵².

ודבריו צ"ע. הרי אין אנו פוסלים פניה לטיפול רפואי מכל וכל, למרות שלא כל הרופאים עומדים בשלמות בדרישות מקצועם בכל ההיבטים, ולעיתים טיפול של רופא גורם אפילו לחילול שבת ללא צורך. כשם שראוי לעשות מאמץ לפנות לרופא הידוע כמיומן, אחראי ונאמן, כך גם מוטל על מי שנמצא במצוקה נפשית להשתדל מאד לפנות אך ורק לפסיכולוג מיומן, אחראי ונאמן.

ז. טובת ילדים היא גם טובת הוריהם

בתשובה משבט תש"ס פוסק הרב זילברשטיין: "... כי האיסור שאסרה תורה לבזות את האב ולזלזל בכבודו, איסור זה נאמר דוקא כשהמטרה בזלזול באב היא לשם השפלה, אבל לא כשהוא נעשה למטרת ריפוי ולתועלת של הבת שהיא בסופו של דבר גם תועלת לאב, שתהיה לו בת בריאה כשירה לנישואין להמשיך הדורות, ואין זה 'קלון' כי אם 'הבראה' והכשרה לנישואין. ראייה לכך שמותר לבזות ולצער את האב לתועלת, מחזקת המלך שגירר את עצמות אביו על מטה של חבלים... ופירש שם

50. Benzion Sorotzkin, Psy.D, "Honoring Parents Who Are Abusive", The International Network of Orthodox Mental Health Professionals – NEFESH News .

51. תשובה משבט תשס"ה מתוך אתר ישיבה
<http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=3182>
 52. שם.

רש"י: גירר עצמות אביו משום כפרה, ולא קברו בכבוד כדרגש ובמטה נאה, ומפני קידוש ה', שיתגנה על רשעו ויוסרו הרשעים, עכ"ל. ומסיימת שם הגמרא: והודו לו חכמים שיפה עשה⁵³.

הראיה שהרב זילברשטיין מביא עוסקת באב רשע, אולם כל הנימוקים שהוא מעלה בתשובה זו תקפים גם לגבי הורים שאינם רשעים, ולכן קשה מדוע בתשובתו מניסן ומתמוז תשמ"ג אין הוא מקבל נימוקים אלה ודוחה אותם מכל וכל.

יתירה מזו. למרות שאדם רשאי לותר על ממונו, מתירה התורה לבן לתבוע את הוריו לדין ולגרום להם בכך צער ובזיון. ק"ו איפוא, שיותר לבן לפנות לפסיכולוג, למרות שפניתו עלולה לגרום להורים צער ובזיון, מאחר ועל טיפול רפואי אין אדם רשאי לותר⁵⁴.

ח. הסכמת הורים לטיפול

לדעת הרב זילברשטיין, לפני שפסיכולוג נוקט באמצעי טיפול של הבאת בן לכעס על הוריו, עליו לקבל את הסכמתם. "אילו היה האב בא ומבקש שידריכו את בנו, וישכינו שלום בינו לבין בנו... והאב מבקש זאת במפורש, כדי להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, יתכן שאפשר להתיר"⁵⁵.

כמו כן, פוסק הרב זילברשטיין, שיש לחלק בין מקרה שבו האב חוזר בתשובה ומצטער על מה שעולל לבנו ובין אם הוא אינו מביע חרטה. במקרה הראשון יש להניח שהאב מעונין שבנו יטופל ואילו במקרה השני, אין לטפל בכך באופן כזה ללא הסכמת האב⁵⁶. וקשה בתלת: א. אם חזקה על אב בעל תשובה שהוא מסכים לטיפול, הדבר נכון גם בנוגע לכל אב ששומר מצוות בעלמא וחוטא רק ביחסו לבניו⁵⁷. ב. הראשון לציון מכאר, שלדעת הרמב"ם והמחבר מצוה לכבד אב רשע כי יש מקום לקוות ולהאמין שהרהר תשובה. לפי זה, פשיטא שממ"נ אין צורך לקבל את הסכמת האב. אם אכן חזר בתשובה חזקה עליו שהוא גם מסכים למחול לבניו. אם הוא לא חזר בתשובה הרי הוא עדיין בגדר רשע ואין צורך לכבדו. ג. מדברי הרב זילברשטיין עולה שדוקא בן של רשע, שאביו מתנגד לטיפול בו, לא יזכה למרפא למצוקותיו.

53. **שעורי תורה לרופאים** ד רסז עמ' 400.

54. ראה רמב"ם דעות ד א: "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה". ק"ו שהוא הדין לחולי הנפשות.

55. **שעורי תורה לרופאים** ד רסז עמ' 397.

56. וראה **שעורי תורה לרופאים** ד רסז עמ' 397 הערה 3.

57. וראה **ספר חסידיים** (מרגליות) סימן קנב, שבכל מקרה מן הראוי שהורים ימחלו לבניהם הפוגעים בכבודם.

ט. מצבים בהם גם הרב זילברשטיין מתיר הטיפול הנדון

א. כאשר קיים מצב של סרך פיקוח נפש. הרב זילברשטיין דן בשאלה האם יש חובה ליוזם התערבות בסכסוך שבין בני זוג: "... כאשר הסכסוך אינו חריף, ואינו חורג הרבה מהמסגרת הרגילה של חיי בני זוג, אל לנו להתערב. אולם ריב רציני עלול להביא לידי סכנה... והמחלוקת כבר הביאה לידי דיכאון חמור שדינו כפיקוח נפש, וגם לעגמת נפש העלולה לפגוע בבריאות ולקצר חיי אדם"⁵⁸.

בפסיקה זו קובע הרב זילברשטיין, שיש נפקא מינה להלכה להבדל שבין טיפול במתחים בין אישיים שכיחים לבין טיפול במתחים ברמה גבוהה שעשויים לגרום לנזקים נפשיים שיש בהם משום פיקוח נפש. קל וחומר שמטופל שכבר מגיע לפסיכולוג בשל מצוקה נפשית חמורה מכל סיבה שהיא נתון בסכנה המאיימת על בריאותו ועל תוחלת חייו. אין, איפוא, מנוס מלהתיר לפסיכולוג לנקוט בכל שיטה טיפולית הנראית לו לו חיונית במצבו הקשה של המטופל.

ב. במצוקות קשות שאין בהן סרך פיקוח נפש. מצוקות נפשיות שאינן מטופלות, ובכלל זה אלה הנגרמות בשל התנהגות פסולה של הורים, עלולות, חלילה, להביא למשבר באמונה ולפריקת עול מצוות מכל וכל⁵⁹. לפיכך, גם במקרים אלה נראה שמתחייב לפסוק לא כדעת המיעוט אלא כדעת רוב הפוסקים ובכללם הרמב"ם⁶⁰, הרמב"ן⁶¹, ספר יראים⁶², סמ"ג⁶³, סמ"ק⁶⁴, החינוך⁶⁵, הטור והשו"ע⁶⁶, שאינם סוברים שמצות כיבוד הורים היא גם בלב.

כמו כן, יש מקום לסמוך על אותם פוסקים הסוברים שאם אין מנוס מכך מותר לבנים להכלים את הוריהם כדי להפרישם מאיסור⁶⁷.

ג. כשלמטופל הורים רשעים⁶⁸.

58. **שעורי תורה לרופאים** ד רסח. וראה אישים ושיטות ירושלים תשס"ז עמ' נב. מפסיקות של ר' חיים מבריסק משתמע, שקיימים מצבים של חשש עתידי של פיקוח נפש שיש להתייחס אליהם כאל פיקוח נפש מידי. וראה **נשמת אברהם** אורח חיים שכח את עו.

59. ראה, לדוגמא, ד"ר שרגא פישרמן, נוער הכפות הסרוגות, **אלקנה** תשנ"ט, עמ' 72 ושם עמ' 164-165; ד"ר שרגא פישרמן, עלמה אבדה, **אלקנה** תשס"א, עמ' 374 פיסקה אחרונה ועמ' 391 למעלה; הרב יעקב צבי בוצ'קובסקי, **בעצתך תנחני** א מודיעין ה'תשע"א עמ' 203-208.

60. רמב"ם ממרים ו ז.

61. **פירוש הרמב"ן על התורה** שמות כ

62. **ספר יראים** רכא-רכב.

63. סמ"ג עשין קיב-יג.

64. סמ"ק מצוה נ.

65. **ספר החינוך** לג.

66. שו"ע יו"ד רמ ד.

67. ראה טור יו"ד רמ. וראה הערה 5. וראה ש"ך על שו"ע יו"ד רמ ס"ק יא.

68. ראה **שעורי תורה לרופאים** ד רסז עמ' 400.

י. מסקנות

- א. פסיכולוג שיש לו רישיון מהמדינה רשאי לרפא.
- ב. בנים רשאים לספר לפסיכולוג המטפל בהם על כל פרט בהתנהגות הוריהם.
- ג. פסיכולוג רשאי לעודד את הבן המטופל לתת ביטוי לכעסו על הוריו.
- ד. פסיכולוג רשאי להביא למודעות הבן המטופל את חסרונותיהם של הוריו ומאפייני התנהגותם שגורמים למצוקותיו.
- ה. הפסיכולוג מצווה לסייע לבן להתמודד עם מצוקותיו באופן כזה שיאפשר לו לקיים מצוות כיבוד הורים בדרך הטובה ביותר בנתונים הקיימים⁶⁹.
- ו. מטופלים הסובלים ממצוקות קשות מאד נדונים כחולה מסוכן, על כל ההשלכות שיש לכך לדינא.

מכתבו של הג"ר אביגדר נבנצל בנושא, מובא בעמוד הבא

69. פוסק השו"ע יו"ד רמ"י: "מי שנטרפה דעת אביו או אמו, משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם. ואם אי אפשר לו לעמוד, מפני שנשתגעו ביותר, ילך לו ויניחם, ויצוה לאחרים לנהגם כראוי".

יא. מכתבו של הרב אביגדר נבנצל

מצאנו לנכון להביא את מכתבו של הרב נבנצל לרב בר אילן

בס"ד

של' רב להרה"ג ר' נפתלי בר אילן שליט"א!

עברתי על מה ששלח לי, וברצוני להעיר שאמנם גם אצל רופאים רגילים יש הבדל אם פונים לרופא יר"ש או לא בנוגע ליחס אל מצוות שונות, אבל עוד הרבה יותר מזה ההבדל אצל רופאי הנפש, הפועלים על פי תיאוריות שונות. על כן לדעתי אין כדאי לפנות אל רופאי נפש שאינם יראי שמים, כי שאיפתם שונה משאיפתנו.

ביקרא דאורייתא

צעיר הלויים

אביגדר נבנצל

ג"כ?

של' רב להרה"ג ר' נפתלי בר אילן שליט"א!
 עברתי על מה ששלח לי, וברצוני להעיר שאמנם גם אצל רופאים רגילים יש הבדל אם פונים לרופא יר"ש או לא בנוגע ליחס אל מצוות שונות, אבל עוד הרבה יותר מזה ההבדל אצל רופאי הנפש, הפועלים על פי תיאוריות שונות. על כן לדעתי אין כדאי לפנות אל רופאי נפש שאינם יראי שמים, כי שאיפתם שונה משאיפתנו.

ביקרא דאורייתא
 צעיר הלויים
 אביגדר נבנצל